

Asimilasyon ve İskân Politikaları Bağlamında Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO)

Serhat ARSLAN¹

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'deki önemli eğitim kurumlarından biri olan Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nın (YİBO) kuruluş sürecine farklı devlet seçkini ve kurumunca hazırlanan raporlar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tartışmalar üzerinden odaklanılacaktır. YİBO'ların kurulma gerekçelerinin asimilasyonla ve mekânsal dağılımlarının iskân politikalarıyla nasıl bir ilişkisi olduğu ele alınmaya çalışılacaktır. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde uygulanan asimilasyon ve iskân politikalarının birbiriyle ilişkisi farklı bir yerden ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yatılı İlköğretim Bölge Okulları, Asimilasyon, İskân.

The Regional Primary Boarding Schools (RPBS) in the Context of Assimilation and Settlement Policies

Abstract

This study will focus on the establishment process of the Regional Primary Boarding Schools (RPBS), one of the most important elements within the education system in Turkey, on the basis of the reports prepared by different government elites and institutions and of the debates held in the Grand National Assembly of Turkey. Moreover, the reasons for establishing RPBSs and the spatial distribution of RPBSs will be associated with, and further discussed in regard to, the assimilation and settlement policies, respectively. The relationship between the assimilation and settlement policies implemented during the early years of the Republic of Turkey will thus be examined from a different perspective.

Key Words: Regional Primary Boarding Schools, Assimilation, Settlement.

Giriş

Yatılı okullar, dünyanın birçok yerinde farklı zamanlarda ve farklı amaçlar doğrultusunda açılmıştır. Sınırlı/belirli bir mekân üzerine kurulmasından kaynaklı denetim ve disiplinin görece daha kolay sağlanmasına imkân veren yatılı okullar, bu özellikleriyle neredeyse her dönem egemen iktidarların temel eğitim araçlarından biri olmuştur. Örneğin Ortaçağ Avrupası'nda Kilise'nin etkinliğini arttırmak bağlamında dini eğitim işleviyle ön plana çıkan yatılı okullar, 18. ve 19. yüzyılda daha çok sömürgecilikle ilişkili olarak kurulmuşlardır. Bu dönemdeki

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doktora.

yatılı okullar bir yandan Avrupalı sömürgeci devletlerin kolonilerine giden askerlerin çocuklarının eğitim ihtiyaçları için anavatanda açılırken öte yandan da sömürgeleştirilen bölgelerdeki iktidarın kalıcılığı amacıyla yerlilerin asimilasyonu için sömürgelerde kurulmuştur. Yine 18. ve 19. yüzyıldaki yatılı okulların ulus-devletlerle birlikte homojen ulus inşası bağlamında farklı etnik, dini ve kültürel grupların asimilasyonu amaçlı açıldıkları da bilinmektedir.² Bu dönemde, aynı zamanda, sanayi devrimiyle birlikte ihtiyaç haline gelen nitelikli iş gücünün yeniden üretilmesi amaçlı teknik ve mesleki yatılı okullar da görülmeye başlanmıştır.³ Bütün bunlarla birlikte, askeri eğitim, üniversitelere hazırlık, maddi ve manevi anlamda desteklenmeye ihtiyaç duyan çocuklara eğitim vermek (onlara sahip çıkmak) ve rehabilitasyon gibi farklı birçok amaçlar için de yatılı okulların açıldığı söylenebilir.⁴

Görüldüğü gibi, değişen yer ve zamana bağlı olarak yatılı okullar değişen amaçlar üzerinden kurulmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı da Türkiye’de uzun bir dönem boyunca (1960’lardan günümüze) sayıları artan bir şekilde farklı bölgelerde açılan yatılı ilköğretim bölge okullarını (YİBO) kurulma gerekçeleri ve kuruldukları yerlerin bu gerekçelerle ilişkisi üzerinden incelemektir. YİBO’ların kurulma nedenleriyle kuruldukları yerlerin bunlarla ilişkileri; daha çok devlet seçkinleri ve kurumlarının hazırladıkları raporlar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapılan tartışmalar üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır.

Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun son ve Türkiye Cumhuriyeti’nin de ilk yıllarında modern yatılı okullar açılmaya çalışılmışsa da farklı nedenlerden dolayı bu okulların ömrü uzun olamamıştır. Örneğin 2. Abdülhamit döneminde, Arap ve Kürt aşiretlerinin merkezi iktidara bağlanması amacıyla bu aşiret reislerinin erkek çocukları için Aşiret Mektebi adıyla yatılı okullar açılmaya çalışılmış ancak girişim politik ve ekonomik nedenlerden dolayı tek okulla sınırlı kalmıştır. Açılan tek okul da 14 yıllık (1892-1906) faaliyetten sonra kapatılmıştır.⁵ Cumhuriyetle birlikte ise yatılı okullar, Kemalist ideolojinin geniş kitlelere benimsetilmesi ve ulus inşası için Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile merkezileştirilen ve fiili olarak uygulanmasına son derece önem verilen eğitim-öğretimin temel kurumlarından biri olarak düşünülmüştür. Ancak cumhuriyetin ilk yıllarında açılan sınırlı sayıdaki yatılı okul da başta ekonomi olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı 1940 yılında tamamen kapatılmıştır.⁶ 1960’lara yaklaşıldığında ise devletin çeşitli kademelerinde yatılı okulların açılmasına dair tartışmaların yoğunluk kazandığı gözlenmektedir. Çeşitli devlet seçkini ve kurumunun, toplumun farklı kesimlerini (özellikle de Gayrimüslim ve Türk olmayan) değerlendiren raporlarında ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde özellikle de eğitim üzerine yapılan görüşmelerdeki bu artış dikkat çekicidir. Gerek raporlarda gerekse de meclis görüşmelerinde sürekli artan bir şekilde yatılı okulların bir an önce açılması vurgulanmaktadır. Yatılı okullara dair yapılan bu vurgulara bakıldığında ise iki temel soru üzerinden gidildiği söylenebilir. Bu okullar neden gereklidir, yani amaçlanan nedir ve nereye kurulacaklardır?

Kültür ve Dil Birliği / Asimilasyon İçin YİBO’lar

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, devlet seçkinleri ve kurumlarınca, başta Kürtler olmak üzere gayrimüslim ve Türk olmayan nüfusu çeşitli bağlamlarda (ekonomi, asimilasyon, iskân vb.) ele alan raporlara bakıldığında, neredeyse hepsinin önemli ortak noktalarından biri yatılı

² Şükran İ. Başarır, “‘‘Yatılılık: Okul Ev Olunca’’ Yatılılığın Tanımı ve Tarihçesi”, *Yatılılık: Okul Ev Olunca*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009, s. 51.

³ Timothy Mitchell, *Mısırın Sömürgeleştirilmesi*, Çev. Zeynep Altok, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 132.

⁴ Şükran İ. Başarır, “‘‘Yatılılık: Okul Ev Olunca’’ Yatılılığın Tanımı ve Tarihçesi”, *Yatılılık: Okul Ev Olunca*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009, s. 33-34.

⁵ Aşiret Mektebi hakkında detaylı bilgi için bkz. Alişan Akpınar, *Osmanlı Devletinde Aşiret Mektebi*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.

⁶ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim-İlk Öğretim İstatistikleri 1944-1945*.

okullardır. Devletin çeşitli politikalarının tamamlayıcısı şeklinde öngörülen bu okulların temel işlevi ise “Türk kültürü ve dilinin belli bölgelerde kalıcı olarak yerleşmesi” olarak belirlenmektedir. Başka bir deyişle, yatılı okullar, devletin farklı etnik gruplara ekonomik, askeri, kültürel vb. alanlardaki müdahalesinin devamı ve tamamlayıcısı olarak düşünülmektedir. Ancak bu çalışmanın sınırları içinde daha çok Kürtlere yönelik hazırlanmış metin ve tartışmalara odaklanılacak ve bunların sonucunda kurulan yatılı okullar incelenecektir. Bu bağlamda karşımıza çıkan ilk belge Şark Islahat Planı’dır. Plan, Şeyh Sait İsyanı’nın bastırılması ve sonrasında Kürdistan’da uygulanacak politikaların belirlenmesi amacıyla, Dâhiliye Vekili Cemil (Uybadın) ve Çankırı Mebusu Abdülhalik (Renda) tarafından kaleme alınan rapordan yola çıkılarak hazırlanmıştır.⁷ “Şark”ta askeri yönetimin kurulmasından Kürtçenin yasaklanmasına, başta Şeyh Sait İsyanı ile ilişkisi olduğu düşünülen kişiler ve bunların aileleri olmak üzere bir kısım Kürdün Batı’ya yerleştirilmesinden göçmen ve yerli Türklerle birlikte Balkan ve Kafkaslardan gelenlerin Şark’ta iskânına kadar birçok uygulamanın yer aldığı plan 8 Eylül 1925’te Bakanlar Kurulu’nca kabul edilmiştir. Konu bağlamında bu politikalarla ilişkili olarak öne çıkan önemli vurgulardan biri de yatılı okullardır. Plan’da, gündüzlü ve yatılı okulların açılmasıyla Kürtçenin yasaklanması ise doğrudan birbiriyle ilişkili olarak kullanılmaktadır.

Mükemmel kız okulları açılmalı ve kızların okula rağbet etmesi teşvik edilmelidir. Özellikle Dersim’de bir an önce yatılı okullar açılmalı ve Dersim Kürtlüğe karışmaktan kurtarılmalıdır. Dersimlilerden buradan çıkmak isteyenler Sivas’ın batısına yerleştirileceklerdir. Fırat’ın batısındaki vilayetlerde dağınık bir şekilde yerleşmiş olan Kürtlerin Kürtçe konuşması yasaklanacak ve kız okullarına önem verilerek kadınların Türkçe konuşması sağlanacaktır.⁸

Şark Islahat Planı’ndakine benzer bir şekilde, 1936’da Ankara’da, dönemim İçişleri Bakanı Şükrü Kaya başkanlığında yapılan Umum Müfettişliği toplantısında da Kürtlerin asimilasyonu için kullanılacak önemli araçlardan biri olarak yine okul özellikle de “yatılı ve kuvvetli elemanlı köy okulları” dillendirilmektedir.⁹ Toplantıya katılan Umum Müfettişlerinden Abidin Özmen, sunduğu raporda Kürtlerin asimilasyonu için açılması gerektiğini söylediği yatılı okulları şöyle tarif eder:

Devşirme ile köy çocuklarını alıp yatılı mektepler kurmak icabeder. Bu mekteplerin binası geniş, hastanesi, eczanesi yerinde müstakil veya tez tez uğrayan bir doktorun kontrolünde, Türklük aşlamak kabiliyetiyle yetişmiş, azimli, çalışkan muallimlerin idaresinde olmalıdır. Bu mekteplerde sırf Türkçe konuşmağı ve Türklük propağandasını, Türk büyüklerine karşı sevgiyi uyandıracak bir proğram takip edilecek ve tahsil süresi üç sene olup çocuk senenin on, on bir ayında mektepte kalacaktır. Bu hal bir kanunla temin edilmelidir. Bu misyoner tarzında bir temsil [asimilasyon] takibidir...Hükümetçe seneden seneye bir proğram altında münasip muhitlerden başlayarak böyle müesseseler kurmanın zaruretine kailim [inanıyorum].¹⁰

Toplantıdan bir yıl sonra, Dersim katliamının yapıldığı günlerde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya 4 Haziran 1937’de Kültür Bakanlığına (dönemin Milli Eğitim Bakanlığı) Dersim’deki askeri harekâtın devamı niteliğinde olacak yatılı okulların açılması için bir yazılı önerge gönderir. ‘Dersim Kız ve Erkek Çocuklarının Yatı Mekteplerinde Yetiştirilmeleri’ konulu önergenin ilk paragrafı şöyledir:

⁷ Şark Islahat Planı’nı hazırlayan encümen, Dâhiliye Vekili Cemil (Uybadın), Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt), Çankırı Mebusu ve Meclis Başkanı Abdülhalik (Renda) ve Erkan-ı Umumiye Reisi’nden oluşmaktadır. Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Utusal-Demokratik Mücadeleleri*, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1993, s. 481.

⁸ Şark Islahat Planı’nın tamamı için bkz. A.g.e. s. 467- 480. Vurgu bana aittir.

⁹ M. Bülent Varlık, *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları – 1936*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010, s. 30.

¹⁰ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, 6. baskı, İstanbul, 2012, s. 120.

Bu Günlerde Dersimde yapılmaya başlanan İslâhat meyânında Türk keşafeti [yoğunluğu] olan ve Dersimden oldukça uzak yerlerde kız ve Erkek yatı Mekteplerinin de açılması ve bu mekteplerde Dersimden getirilecek olan beş yaşını doldurmuş kız ve Erkekler okutturulup büyütülmesi ve muvezi surette yetiştirilecek olan bunlar yekdiğerile Evlendirilerek Baba ve Analarından mevrus [miras kalan] emval [malları] ve arazileri içinde birer Türk Yuvası kurmaları temin ve bu suretle Türk Kültürünün Dersimde esaslı bir surette yerleştirilmiş olacağı düşünülmektedir.¹¹

Şükrü Kaya'nın önergesi çeşitli sebeplerle istenilen düzeyde hayata geçirilemese de daha sonra kurulacak YİBO'ların prototipi niteliğinde Elazığ Kız Enstitüsü¹² açılacaktır. Başta Dersim katliamında öldürülen ailelerin kız çocuklarının yerleştirildiği enstitü daha sonra sağ kalan ailelerin kızlarını da asker zoruyla almaya başlayacaktır. Enstitünün temel amacı Dersim bölgesinden alınana kızların Türk kültürünü benimseyecek şekilde *eğitilmeleri* yani asimilasyonudur.

Elazığ Kız Enstitüsüne benzer, Kürtlerin asimilasyonu için gerekli görülen yatılı okulların yaygınlaştırılmasına dair bir diğer vurgu 1944'teki CHP 9. Bürosu tarafından hazırlanan Azınlık Raporu'nda görülmektedir. Raporda, ilkokulların Türkçeyi ve Türk kültürünü öğrettiği için çok önemli olduğu ve özellikle de yatılı okullara önem vermek gerektiği belirtilmektedir.¹³ Abidin Özmen gibi Umum Müfettişliği görevindeyken 1947'de hazırladığı raporda Burhan Ulutan da yatılı okullar ve asimilasyon ilişkisi için benzer şeyler yazmaktadır: "Kaza merkezlerinde yatılı ilkokullar şeklinde başlayarak halk arasında Türkçe okuyup yazmayı yaymak gayesini ilk hedef tutan hususi bir eğitim sistemi tatbik edilmesi lazımdır."¹⁴

Devletin homojen ulus inşası için farklı etnik gruplar üzerinde uyguladığı çeşitli politikalar ile yatılı okullar ilişkisini Kürtler üzerinden örnekleyen bir diğer önemli belge de Milli Birlik Komitesi'nin Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) hazırladığı ve Bakanlar Kurulu'nca da kabul edilen 1961 tarihli rapordur.¹⁵ Daha önceki raporlara, özellikle de Şark İslahat Planı'na, benzeri yönünden oldukça önemli olan bu raporun asıl kıymeti harbiyesi hem darbe hükümeti hem de sonraki hükümetlerce çoğu maddesinin uygulanmış olmasıdır.¹⁶ Nitekim uzunca bir dönem çeşitli devlet seçkini ve kurumunca ivedi bir şekilde açılması gerektiği söylenen yatılı okullar da bu rapordan hemen bir yıl sonra açılacaktır.

DPT içinde kurulan Doğu Çalışma Grubu'nun¹⁷ farklı alt başlıklar¹⁸ şeklinde kaleme aldığı raporda, 1934'te kabul edilen İskân Kanunu'nun¹⁹ Kürtlerin asimilasyonunu gerçekleştirecek şekilde nasıl uygulanacağını bilimsel olarak incelenmesi ve gerekirse çeşitli değişikliklerin yapılması istenmektedir. İskân Kanunu'na referansla Kürtlerin Anadolu'nun iç ve batısına, hem Karadeniz bölgesi hem de Türkiye dışından getirilen Türklerin ise Kürt illerine yerleştirilmesi

¹¹ Nürsen Mazıcı, *Celal Bayar: Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 233.

¹² Enstitüye dair geniş bilgi için bkz. Sıdıka Avar, *Dağ Çiçeklerim, Öğretmen Dünyası Yayınları*, Ankara, 2004. Eleştirel bir yaklaşım için bkz. Delal Aydın, "“Dağ Çiçekleri”ni Vatandaş Yapmak!", *Toplum ve Kuram*, Sayı 2, Toplum ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2009, s. 257-261.

¹³ Raporun tamamı için bkz. Faik Bulut, *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 166-191.

¹⁴ Raporun tamamı için bkz. Burhan Ulutan, "Şark Anadolu Hakkında Bazı Notlar", (15.09.1947), <http://www.r10.net/offtopic/460920-1947-tarihli-bir-sark-raporu.html> Erişim tarihi: 23.11.2012. Raporun farklı bir yorumu için ayrıca bkz. Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, SETA Yayınları, Ankara, 2011, s. 159-162. Vurgu bana aittir.

¹⁵ Raporun tamamı için bkz. Rıdvan Akar, Can Dündar, *Ecevit ve Gizli Arşivi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 91-103

¹⁶ 1960'lara geldiğinde, daha önceki raporların uygulanmamasında görülen ekonomik, askeri vb. noktalardaki problemler büyük oranda çözülmüştür. Hem bu yüzden hem de raporun Şark İslahat Planı gibi Bakanlar Kurulu'nca kabul edilmesi yani yasal bir zeminin olması, onu diğerlerine göre daha uygulanır kılmıştır.

¹⁷ "Devlet politikası prensiplerinin uygulanmasında devamlılığını, (2) alınacak tedbirlerin sistemli bir şekilde hazırlanmasını, (3) bunların uygulanmasında idare mekanizmasının koordinasyonunu sağlamak üzere, Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde "Doğu Grubu" tesis edilmiştir." Rıdvan Akar, Can Dündar, *Ecevit ve Gizli Arşivi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 94.

¹⁸ Doğu Grubu'nun çalışma alanları, uzun ve kısa vadeli olmak üzere dokuz başlık altında toplanmıştır. (1) Muhacerat, İskân ve Toprak işleri, (2) Maarif işleri, (3) İç Politika ve İdari Tedbirler, Propaganda, Moral, (4) Dış Politika, (5) Ulaştırma ve Muhabere İrtibatları, (6) Emniyet ve Asayiş, (7) Ekonomik ve Sosyal Kalkınma, (8) Mali, (9) Akademik.

¹⁹ Kanunun detaylı bir incelemesi için bkz. İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskânı*, Yurt-Kitap Yayın, Ankara, 1991.

istenmektedir. Bunlarla birlikte Kürt illerinde açılacak yatılı okullar da İskân Kanunu'yla gerçekleştirilecek asimilasyonunun önemli bir ayağı olacaktır.

Raporun Muhacerat, İskân ve Toprak İşleri başlığında yapılacaklar şöyle belirtilmiştir:

- (1) Halihazır iskân kanunu ve tatbikatı, tespit edilen politika ihtiyaçlarını karşılayacak ve asimilasyon temin edecek şekilde ve ilmi olarak incelenmeli ve icabında tadil edilmelidir.
- (2) Karadeniz sahillerindeki fazla nüfusla, memleket dışından gelen Türkleri, bu bölgeye yerleştirmek, bölgedeki kendini Kürt sananları bölge dışına hicrete teşvik ve bu hicreti finanse ederek, memleketin Türk çocuğu bulunan yerlerine iskân etmek işini planlamak...

Bunların uygulanmasında göz önünde bulundurulacak noktalardan ilk ikisi ise şöyledir:

- (a) Genelkurmayca tesbit edilecek stratejik istikametler üzerindeki, iskâmî müsait bölgeleri göz önünde tutarak,
- (b) Türkiye'deki kendini Kürt sananlarla İran ve Irak'taki Kürtlerin irtibatlarını kesme bakımından, bölgeyi, kendilerini Kürt sananların çoğunluğunu dağıtmak üzere, sistemli bir şekilde bölecek, iskân sahalarına ayırmak...²⁰

Raporda *Maarif İşleri* başlığı yazılanlar ise iskânla gerçekleştirilmeye çalışılan politikaların devamı ve tamamlayıcısı olarak düşünülmüştür. Bu başlık altında planlanan politikaların belkemiğini ise “bulduğu bölge içinde birer medeniyet mihrakı olacak bölge [yatılı] okulları”²¹ oluşturmaktadır. Bu başlık altında, uzun vadeli işler arasında “Kız ve Erkek misyoner yetiştirilmesi ve bunun için hususi müessese kurulması” isteği dikkat çekicidir. Ayrıca yine bu başlık altında “Bölge halkından kabiliyetli ve küçükten *asimile edilen* gençlere, yüksek tahsil imkânları sağlanması” gerektiği vurgulanmıştır.²² Görüleceği gibi iskân politikaları ve yatılı okullar açılmasının nihai amaçlarından biridir asimilasyon. Diğer birçok vurguyla birlikte “küçükten asimile edilen” sözünden de anlaşılacağı gibi bu politikalara daha önce başlanmış ve kısmen de başarılı olunmuştur; ancak arzulanana daha bilimsel ve sistematik bir uygulamadır.

Milli Birlik Komitesi'nin DPT'ye hazırladığı ve Bakanlar Kurulu'nca kabul edilen 1961 yılındaki raporun hemen ertesinde, TBMM'de özellikle Kürdistan'da yatılı okulların açılması ile ilgili görüşmeler başlamıştır. Farklı meclislerde (Cumhuriyet Senatosu, Milli Birlik Komitesi, Millet Meclisi); farklı bakan, milletvekili veya senatörlerce ele alınan YİBO'ların ortaklaşan en önemli özelliği bu okulların ‘milli birliği’, ‘kültür ve dil birliği’ni, ‘milli kültür bütünlüğü’nü sağlamada gerekli ve etkili olduğudur. Yukarıda belirtilen farklı meclislerdeki farklı kişiler tarafından dile getirilenleri kısaca vermek, YİBO'ların nasıl bir amaçla kurulduğunun ve bu okullardan beklenenin ne olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Milli Birlik Komitesi'nin 3 Ocak 1961 tarihli oturumunda, 1950–53 yılları arası Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı görevinde bulunan Reşat Tardu, YİBO'ların bir an önce açılacağını ve bununla yetinilmeyip bu okulların açılmadığı veya yetersiz kaldığı, yazlık ve kışlığa giden aşiretlerin bulunduğu bölgelerde, aşiretlerle birlikte hareket edecek gezici öğretmenliklerin de düşünüldüğünü ifade etmektedir. “Yukarıda arz ettiğim gibi pansiyonlu yatılı okullar açılacaktır. Bu okulların yapılamadığı yerlerde gezici öğretmenlikler ihdas edilerek aşiretlerle birlikte yazlığa ve kışaklara beraberce gidecek öğretmenler düşünülmüştür.”²³

Reşat Tardu'nun konuşmasından bir yıl sonra ise Diyarbakır Milletvekili İhsan Hamit Tiğrel, YİBO'ların amacını çok daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Tiğrel, 6 Şubat 1962'de Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşmada, Roma'nın, Kartaca'nın yıkılmasıyla huzura kavuştuğunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de ancak Kürtleri asimilasyon yoluyla “ortadan kaldırarak” huzura

²⁰ Ridvan Akar, Can Dünder, *Ecevit ve Gizli Arşivi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 96.

²¹ A.g.k. s. 98.

²² A.g.k. s. 99. Vurgu bana aittir.

²³ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Cilt 5, s. 333.

kavuşacağını söylemektedir. Bunun yolu ise Kürdistan'da uygulanacak özel bir programla, burada Türk kültürü ve dilinin yaygınlaştırılmasıdır. Bu programın en önemli ayağını ise burada açılacak YİBO'lar oluşturacaktır.

Romalı meşhur Büyük Katon her gün Senato huzuruna çıkıyor ve "Kartaca yıkılmalıdır." diyor ve ondan sonra kürsüden iniyormuş. Hakikaten Roma, Kartaca yıkıldıktan sonra huzura kavuşuyor. Ben bir Katon olmak iddiasında değilim. Ama öteden beri üzerinde durduğum millî bir davaya bir Katon inadiyle tekrar temas edeceğim: Zaman zaman Büyük Meclise getirdiğim ve fakat maalesef bir netice alamadığım bir millî davayı bugün de Yüksek Senato huzurunda zamanın bana verdiği müsaade içinde izaha çalışacağım. Bu dava da, millî birliğimizle ilgili bir kültür davasıdır... Hele Doğu'da dil durumu daha fecidir. Şarkta Türkçe bilenlerin sayısı % 30'u geçmemektedir... Bakın arkadaşlar işin fecaatine: Son bir istatistiğe göre, Hakkâri'de halkın % 98,85'i Kürtçe konuşur. % 45'i Türkçe konuşur. Van'da % 74,57'si Kürtçe, % 24,55'i Türkçe konuşur. Urfa'da konuşulan yüzde 61,08 Kürtçe'ye karşılık Türkçe konuşanlar yüzde 32'dir. Diğer vilâyetlerde de durum aşağı - yukarı böyledir. Yalnız, benim memleketim ve Ziya Gökalp'ın memleketi olan, - üzülererek, büyük bir azap ve teessür duyarak söylüyorum - Diyarbakır'da yüzde 70, 41 Kürtçe, yüzde 28, 1 Türkçe konuşulur. Şu rakamlar, işin ne kadar feci olduğunu çok güzel göstermektedir. Şu halde maarifin, umumi bir programla değil, hususi bir programla, bu memlekette Türk kültürünü ve Türk dilini yayması lâzımdır... *[B]ölge mektepleri açalım ve bunları çoğaltalım. Bu suretle kültürümüzü memleketin her tarafına yaymak ve oralarda harsımızı, dilimizi ve milliyetimizi yerleştirmek mümkün olabilir, Maarif Vekâleti'nin, bunu ehemmiyetle dikkate alacağına inanarak, huzurunuzdan ayrılıyorum (Alkışlar).*²⁴

Diyarbakır milletvekilinin çok açık bir şekilde ifade ettiği düşünceleri dönemin Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu tarafından desteklenmiş ve bir kez daha dile getirilmiştir. İncesulu, aynı oturumda, Hamit Tiğrel'in dile getirdiği nedenlerden dolayı zaten bu bölgede YİBO'ların açılmaya başlandığını ve bu okulların arttırılacağını da söylemiştir. Ancak Türk kültürü ve Türkçe'nin buralarda etkin olması sadece millî eğitimle değil, buralardaki devlet dairelerinin bir bütün olarak ortak hareket etmesiyle mümkün olacaktır. Bunun uygulanmasını Milli Eğitim Bakanı'nın bizzat kendisi devletin diğer birimlerinden talep edecektir.

[Hamit Tiğrel'in] bahsettikleri mevzuda, Türk milliyetçiliğinin özelliği bakımından kültür ve dil beraberliğini sağlamaları hususunda, kendileriyle tamamen beraberim. Bu maksatla bölge okullarının kurulması hakkında çalışmalara başlamış bulunmaktayız. Bunlar halen dokuz tanesi faaliyette, 12 tanesi de inşaat halindedir. Yapılan hazırlıklara ve çalışmalara göre 10 yılda 55 bölge okulu kurulması yoluna gideceğiz. Bunlar, ilköğretim çağındaki çocukları yatılı olarak alacak, beş yıllık ilkokula ilâveten üç yıl daha tedrisat yapacaklardır... Böylece Türk dilini hâkim kılmaya çalışacağız. Ancak, dilin her yerde konuşulması sadece millî eğitimin değil, halkımızın temasta bulunduğu bütün âme müesseselerinin de borcudur. Onların da bu hususa dikkat etmeleri lâzım gelir. Diğer Bakanlıklarla temas ettikten sonra bütün Devlet Dairelerinde, Türk Dilinin hâkim olması hususunda müşterek gayret sarfının lâzım geldiği hususunda talepte bulunacağız.²⁵

Millî Birlik Komitesi ve Cumhuriyet Senatosu'nda YİBO'lar ile ilgili söylenenlerin benzeri Millet Meclisi'nde de dile getirilmiş, Kürdistan'da kurulacak YİBO sistemiyle millî kültür ve dil birliğinin nasıl sağlanacağı defaatle vurgulanmıştır. Örneğin Millet Meclisi'nin 22 Şubat 1962 tarihli oturumunda Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adına söz alan Yozgat Milletvekili İsmet

²⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 2, s. 264-265, (6.2.1962) Vurgu bana aittir.

²⁵ A.g.k. s. 289.

Kapısız, YİBO'ların gerekliliği ve işlevi hakkında şunları söylemiştir. “Bilhassa bölge yatılı okulları kurmak sistemi ile millî kültür bütünlüğümüzün sağlanması hususunu da temenniye şayan görürüz.”²⁶

YİBO İçin İki Kriter: Etnisite ve İskân

Bütün bu temenni ve beklentilerle birlikte, bu konudaki tartışmaların en yoğun olduğu 1962 yılında, 222 sayılı *İlköğretim ve Eğitim Kanunu*'na dayanılarak YİBO açılmasına karar verilir. İlgili kanuna göre hazırlanan *Bölge Okulları Yönetmeliği*'nin 1. maddesindeki “Çeşitli sebeplerle henüz bir ilkokul açılmamış olup, birbirine yakın birkaç köyün bulunduğu yerlerde veya evleri ve ev grupları dağınık olan köylerde gündüzlü, yatılı, pansiyonlu bölgeokulları açılır”²⁷ hükmü de YİBO'ların açılma gerekçesi olarak gösterilmiştir. Bu okullar, Millî Eğitim Bakanlığı mevzuatında da, çeşitli nedenlerden dolayı 6 ile 14 yaş arasındaki çocukların eğitim-öğretim görecekleri okulların bulunmadığı kırsal bölgelerde, eğitim ihtiyacının giderilmesi için açılan pansiyonlu ve yatılı okullar olarak tanımlanır.

Yatılı ilköğretim bölge okulları, nüfusun az ve dağınık olduğu yerleşim yerlerinde (köy, mezra, kom, oba) zorunlu eğitim çağına gelmiş çocukların sekiz yıllık eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Bu okullarda öğrencilere eğitim-öğretimin yanı sıra eğitimleri boyunca barınma, yeme, içme vs. imkânlar da sağlanmaktadır.²⁸

Görüldüğü üzere ilgili mevzuatta YİBO'ların açılma nedeni coğrafyadan kaynaklı dağınık yerleşme olarak gösterilmiştir. Coğrafi dağınıklıkla birlikte YİBO açılacak yerlerin seçimi daha önce de değinilen Doğu Grubu'nu da bünyesinde barındıran DPT'nin hazırladığı farklı bir rapora da yandırılmıştır. DPT farklı göstergelerin sonucunda Türkiye ortalamasının altında 17 il belirlemiş, buraları mahrumiyet bölgesi ve kalkınmada öncelikli iller olarak belirtmiştir.²⁹

Millî Meclisi'nin 26 Kasım 1964 tarihli oturumunda Millî Eğitim Bakanı İbrahim Ökten, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in daha önce Akçadağ'da açılması kararlaştırılan YİBO için verdiği soru önergesini cevaplarırken bu durumu açıkça belirtir. “Devlet Plânlama Dairesince öncelikle yatılı bölge okulu yapılması kararlaştırılan 17 Doğu ve Güney - Doğu ilimiz arasında Malatya ili sonradan katılmış olduğu için, ilk ele alınan programlar arasında ele alınamamıştır. 17 il içine alınır alınmaz Bayındırlık Bakanlığınca Pütürge'de yatılı bir bölge okulunun yapımı programa alınacaktır.”³⁰ Aynı durum 1966 yılındaki Millî Eğitim Bakanı Orhan Dengiz tarafından da Diyarbakır Milletvekili Tanık Ziya Ekinci'nin soru önergesi cevaplandırılırken dile getirilmiştir: “Açılmakta olan yatılı bölge okulları mahrumiyet bölgesi olarak saptanan Doğu ve Güney - Doğu Anadolu'nun 20 ilinde yapılması programa alınmıştır.” Millî Eğitim Bakanı cevabın devamında 32 olan YİBO sayısının (1965'te inşaatına başlanan ve 1966'da da açılacak yerler hesaba katıldığında) 66'ya çıkarılacağını söyler. Aynı soru önergesinin, yatılı okullarının hangi amaçla kurulduğu kısmına verilen cevap ise malumdur: “Belli köylerde Türk dilini ve kültürünü yayma faaliyetine yardımcı olmak.”³¹

Orhan Dengiz'in cevabından anlaşıldığı üzere, kendinden önceki Millî Eğitim Bakanı'nın 17 olarak belirttiği YİBO açılacak iller genişletilmiş, 20'ye çıkarılmıştır ve daha da arttırılacaktır. Ayrıca Orhan Dengiz de önceki meclis tartışmalarındakine benzer bir şekilde YİBO'ların açılmasını

²⁶ Millî Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, Cilt 3, s. 183 (22.2.1962)

²⁷ Millî Eğitim Bakanlığı, Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları-2007, s. 3.

²⁸ Millî Eğitim Bakanlığı, YİBO Yönetici Kılavuzu-2008, s. 8.

²⁹ Serhat Arslan, *1913-1960 Yılları Arası Göç ve İskân Politikaları Bağlamında Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının İncelenmesi*, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, s. 145.

³⁰ Millî Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, Cilt 33 (26.11.1964)

³¹ Millî Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, Cilt 9 (2.12.1966)

dil ve kültür birliğinin sağlanması amacıyla yanı sıra kısmen de olsa “mahrumiyet bölgesi” ya da kalkınma üzerinden açıklamaktadır. Devlet, dönem itibarıyla her ne kadar kalkınmacı bir söylem kullansa da aşağıda görüleceği üzere Kürdistan dışında da YİBO’lar açılacak ve bunların açılmasının nedeni, söylendiği gibi kalkınma olmayacaktır. Nitekim zaman zaman Kürdistan dışından gelen YİBO açılmasına yönelik istekler, isteklerin geldiği bölge çok da gelişmemiş olmasına ve okul ihtiyacı bulunmasına rağmen Milli Eğitim Bakanlığınca reddedilecek, ancak diğer bölgelere göre okul ihtiyacı bulunmayan ve ekonomik açıdan ülkenin en gelişmiş yerlerinden olan illere YİBO’lar açılacaktır. Niğde Milletvekili Yaşar Arıbaş’ın Milli Eğitim Bakanlığı’na 5 Ocak 1966’da verdiği soru önergesi ve bakanlığın verdiği cevapta bu durum açıkça görülmektedir. Arıbaş’ın soru önergesi şöyledir:

Niğde ili Aksaray ilçesi Eski kasabası, kasaba merkezine uzaklığı 50 kilometreye kadar varan 70’i müteceviz [aşan] yaylalardan meydana gelmiş olup, yavrulara ilköğretim tahsili yaptırmak pek güç şartlarla temin edilmekte ve pek çok hallerde de mümkün olmamaktadır. Bu itibarla: Müntekanın bu özelliği sebebiyle yatılı bölge okulu yapılmasının düşünülüp düşünülmediğinin? Düşünülmekte ise yapılmış hazırlıkların ve neticesinin cevaplandırılmasını rica ederim.³²

Arıbaş, YİBO’ların resmi kurulma gerekçelerinden biri olan dağınık yerleşmenin Niğde’de de olduğunu ve bu yüzden burada da okul açılması gerektiğini dile getirmiştir. Soru önergesi olumsuz cevaplandırılmış ve gerekçe şöyle belirtilmiştir: “Yatılı bölge okulları yapımı, öncelikle Doğu ve Güney - Doğu illerimizin mahrumiyet bölgelerinde programlaştırılmıştır. Bu bakımdan Niğde ili Eski kasabasında yatılı bir bölge okulunun yapılması mümkün değildir.”³³

Oysa Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz’in yukarıda belirttiğimiz gibi Diyarbakır Milletvekili Tarık Zafer Ekinci’nin soru önergesine verdiği cevaptan anlaşılacağı üzere, bu okulların Kürdistan’da açılmasının nedeni bölgenin, dağlık coğrafyası veya mahrumiyeti değil, etnik, kültürel ve dil bakımından ülkenin diğer bölgelerinden farklı olmasıdır.

Nitekim Tablo 3’e bakıldığında Kürdistan’da ilk YİBO’ların açıldığı illerdeki Kürtçe konuşma oranları – Urfa hariç – oldukça yüksektir. Tablodan anlaşılacağı üzere 1927 sayımından 1950 sayımına kadar bu illerdeki Kürtçe konuşanların oranı – Urfa hariç – %60’ın üzerindedir. Bu durum, Türklük üzerinden homojenlik iddiasındaki Türkiye Cumhuriyeti için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Nitekim önceki bölümlerde de ele alındığı gibi Cumhuriyet’in en sert müdahaleleri, Dersim ile birlikte, yine bu bölgelere olmuştur. Dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlarının cevapları ve daha önceki meclis tartışmaları birlikte ele alındığında görüleceği gibi YİBO’ların Kürdistan’da kurulmasına –Türklük üzerinden kültür ve dil birliğinin sağlanması yani asimilasyon için – özellikle dikkat edilmiştir.

Konuşulan dil oranları üzerinden baktığımızda YİBO açılması için özellikle seçilen bu illerin birçoğu Kürtlerin ve Kürdistan’ın askeri yöntemlerle kontrol altına alınması için Şark Islahat Planı ile oluşturulan Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde (Hakkâri, Van, Siirt, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Urfa) olduğu görülmektedir. Yani devlet, 1925 sonrasında Türkiye’nin diğer bölgelerinden farklı şekilde yönetmeye çalıştığı bir bölgeye yine Türkiye’nin diğer yerlerinden farklı bir okul sistemi inşa etmektedir. Nitekim Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen 1936’da yazdığı raporda bu durumu şöyle ifade etmektedir.

³² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, Cilt 2 (7. 2. 1966)

³³ A.g.k.

İlk YİBO'ların kurulduğu iller ³⁴	Konuşulan diller	Yıllara göre nüfus sayımlarındaki Türkçe ve Kürtçe konuşulma oranları(% olarak)			
		1927 Nüfus Sayımı	1935 Nüfus Sayımı	1945 Nüfus Sayımı	1950 Nüfus Sayımı
Van	Türkçe	23	27	39	33
	Kürtçe	77	73	61	67
	Arapça ³⁵	-	-	-	-
	Toplam	100	100	100	100
Hakkâri	Türkçe	5	-	11	9
	Kürtçe	95	-	89	91
	Arapça	-	-	-	-
	Toplam	100	-	100	100
Bitlis ³⁶	Türkçe	23	27	37	33
	Kürtçe	77	73	63	67
	Arapça	-	-	-	-
	Toplam	100	100	100	100
Diyarbakır	Türkçe	29	26	27	28
	Kürtçe	71	74	73	72
	Arapça	-	-	-	-
	Toplam	100	100	100	100
Siirt	Türkçe	5	6	9	10
	Kürtçe	76	81	75	74
	Arapça	19	13	16	16
	Toplam	100	100	100	100
Mardin	Türkçe	6	7	6	8
	Kürtçe	64	67	69	68
	Arapça	30	26	25	24
	Toplam	100	100	100	100
Urfa	Türkçe	43	37	39	42
	Kürtçe	44	49	47	45
	Arapça	13	14	14	13
	Toplam	100	100	100	100

Tablo 1: İlk YİBO'ların Kurulduğu Kürdistan'daki İllerin Türkçe – Kürtçe Konuşma Oranları,Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Genel Nüfus Sayımları 1927, 1935, 1945, 1950

³⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, Cilt 9(2.12.1966). DPT kalkınmada öncelikli olarak 17 “Doğu ve Güneydoğu” ili belirlemiştir. Ancak belirlenen bütün illerde bir anda YİBO açılmamıştır. İlk etapta YİBO açılan yerler ise Kürtçe konuşma oranının en yüksek olduğu illerdir. Ayrıca bu illerin tamamı aynı zamanda 1925 Şeyh Said İsyanı'ndan sonra kurulan 1. Umum Müfettişliği bölgesinde bulunmaktadır.

³⁵ Siirt, Mardin ve Urfa dışında Arapça konuşanların sayısı çok az olduğundan listede alınmamıştır.

³⁶ 1927 sayımında Muş, Bitlis ili içinde, 1935 sayımlarında ise Bitlis Muş ili içinde sayılmıştır.

Kürtlük hakkında ne şekilde hareket edersek edelim, idaresi başında bulunduğum bölgenin [Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkâri, Muş, Mardin, Urfa, Siirt], memleketin diğer tarafına hiçbir yönden benzeyişi olmadığını, aynı kanunlarla idaresine devam etmenin bu bölgede arzu edilen huzur ve sükûnu ve temsil [asimilasyon] işini halledemeyeceğimizi kabul etmek zarureti vardır.³⁷

Manipülatif Bir Söylem Olarak Mahrumiyet ve Türkiye'nin Farklı Yerlerinde Açılan YİBO'lar

Yukarıda görüldüğü gibi YİBO'ların (Kürdistan'da) kurulmasının temel dayanağı olarak gösterilen iki resmi/hukuksal metin vardır. Birincisi 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununa göre hazırlanan Bölge Okulları Yönetmeliği, ikincisi ise DPT'nin hazırladığı *Devletin Doğu ve Güneydoğu'da Uygulayacağı Kalkınma Programının Esasları* adlı rapordur. Farklı dönemlerde YİBO'lar ile ilgili verilen soru önergelerinin Milli Eğitim Bakanları'nca cevaplandırılmasında ya da bu konuyla ilgili resmi açıklamalarda, YİBO'ların neden açıldığı bu iki metne dayandırılmıştır. Metinlerin açıklamalarda kullanılan kısımları ise, dağınık yerleşme, dağlık coğrafya, az gelişmişlik ve bütün bunların imlediği ve dillendirdiği mahrumiyet söylemidir. Yani YİBO'ların, az gelişmiş 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin mahrumiyet bölgesi olmalarından kaynaklı buralarda açıldığı dillendirilmiş ve farklı yerlerde benzeri okulların açılmayacağı söylenmiştir. Oysa yukarıda ele alındığı gibi gerek devlet seçkinleri ve kurumlarınca hazırlanan raporlar gerekse de meclis görüşmeleri bu resmi açıklamaların gerçeği yansıtmaktan çok manipülatif olduğunu göstermektedir. Nitekim 1962- 1965 arasında Çanakkale, Kocaeli, Ankara, Konya gibi, ne mahrumiyet bölgesi ne de dağınık yerleşmesi³⁸ olan illerde de YİBO'ların açılması hem bu söylemin manipülatifliğini hem de YİBO'ların asimilasyon bağlamında farklı etnik gruplar ve bunların iskân edildiği yerlerle ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Tabloya bakacak olursak; Ankara ve Konya, dönem itibarıyla, Kürdistan dışındaki en çok Kürt nüfusu barındıran iki kenttir. Hatay, bilindiği gibi 1939'dan sonra Türkiye topraklarına katılmış ve ülke çapında en çok Arap vatandaşın olduğu kenttir. Burada, neredeyse ülkenin diğer bölgelerindeki Arap nüfusunun toplamı kadar bir kitle bulunurken Türklerin/Türkçe konuşanların oranı ise diğer illere göre çok daha düşüktür. Dolayısıyla diğer illerde birer tane açılan YİBO, burada iki tanedir. Kafkas ve Balkanlardan gelenlerin yerleşti(rildi)kleri, iskân edildikleri iller açısından bakıldığında da bu beş il ilk sıralarda gelmektedir. Örneğin Yahya Duman *Türkiye'deki Kuzey Kafkasyalılar* makalesinde bu beş ili Çerkezce'nin batı lehçesini konuşanların en çok bulunduğu yerlerin başında sayar.³⁹ Aynı durum diğer gruplar için de geçerlidir. Çanakkale Pomakların, Rum ve Yahudilerin (İstanbul ve İzmir hariç) en yoğun yaşadığı ildir. Yine Kocaeli, Gürcülerin, Abhazlar'ın ve Lazların en çok bulunduğu ve bir arada olduğu illerin başında gelmektedir. Dolayısıyla çalışmanın başından bu yana yapılan tartışmalar ile yukarıda verilen iki tablo (illerin nüfus kompozisyonları) birlikte düşünüldüğünde YİBO'ların Türkiye'deki farklı etnik, dini ve kültürel grupların yoğun olarak bulunduğu, iskâna tabi tutulduğu bölgelere ve bu grupların asimilasyonu amacıyla açıldığı söylenebilir. Bununla birlikte Kürdistan'da YİBO'ların nereye açılacağı'nın belirlenmesinde ilk tabloda görülen Kürtçe konuşma oranının yüksekliğiyle birlikte bir diğer önemli etkenden söz etmek gerekir. Devletin iskân politikasının doğrudan sonuçlarından biri olan bu durumun, Balkan ve Kafkaslardan ge(tiri)len Türk muhacirler ve göçebe Türk aşiretlerinin Kürdistan'a yerleştirilmesi olduğu söylenebilir.

³⁷ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, 6. baskı, İstanbul, 2012, s.126.

³⁸ 1955 ve 1965 yılları itibarıyla Türkiye genelinde şehirleşme oranı sırasıyla %22,1 ve %29,8 iken Karadeniz bölgesinde bu oran %69,1 ve %13,6 ile en düşük, Marmara bölgesinde ise %45,8 ve %65,0 ile en yüksektir. Tim Jakoby, *Sosyal İktidar ve Türk Devleti*, Çev. Devrim Evcı, Birleşik Kitapevi, Ankara, 2010, s. 188. Buna rağmen 1970'lerin ortasına kadar Karadeniz'de YİBO açılmazken Marmara'da YİBO açıldığı görülmektedir.

³⁹ Yahya Duman, "Türkiye'deki Kuzey Kafkasyalılar", *Kafkasya Yazıları*, Sayı 2, 1997, s. 28.

İlk YİBO'ların Açıldığı Farklı Yerler	1965 İtibariyle YİBO Sayısı	Anadil İtibariyle Konuşulan Diller	Anadil İtibariyle Nüfus			
			1927 Nüfus Sayımı	1935 Nüfus Sayımı	1945 Nüfus Sayımı	1950 Nüfus Sayımı
Ankara	1	Türkçe	376 744	501 684	669 053	819 693
		Kürtçe	21 430	25 425	17 529	32 621
		Arnavutça	742	588	477	336
		Tatarca	1 177	2 300	2 838	-
		Çerkezce	828	797	287	714
		Bulgarca	654	76	53	35
		Rumca+Ermenice+Yahudice	1250	794	2 355	808
Çanakkale	1	Türkçe	167 020	191 889	299 584	289 429
		Kürtçe	27	92	2 793	782
		Çerkezce	3 680	3 335	1 205	3 089
		Pomakça	-	7 319	3 607	11 865
		Rumca+ Yahudice	9 241	8 856	8 170	7 701
		Boşnakça	-	1 310	860	1 506
Kocaeli	1	Türkçe	259 593	289 078	386 045	474 644
		Çerkezce	8 959	5 938	3 409	7 964
		Gürcüce	-	14 562	9 111	16 910
		Kürtçe	1 207	1 652	1 744	1 850
		Abhazaca	-	6 573	3 159	3 927
		Bulgarca	1 207	859	103	227
		Arnavutça	-	1 236	972	1 451
		Lazca	-	5 442	4 389	6 203
		Boşnakça	-	7 550	4 990	7 092
Konya	1	Türkçe	478 189	543 047	635 768	741 026
		Kürtçe	21 396	22 597	23 176	29 218
		Çerkezce	1 769	1 496	784	1 477
		Arnavutça	737	229	132	27
		Tatarca	1 227	1 829	1 415	-
Hatay	2	Türkçe	-	-	150 130	181 506
		Arapça	-	-	99 669	110 800
		Çerkezce	-	-	583	153
		Kürtçe	-	-	2 751	2 446

Tablo 2: 1965 İtibariyle Kürdistan Dışındaki YİBO'lar, Kaynak: Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, Cilt 9, 2.12.1966

Sonuç Yerine: İskân Politikalarının Kürdistan'daki YİBO Yer Seçimine Etkisi

Kürdistan'da da ilk olarak, dönemim Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz'in dediği gibi 'belli' bazı illerde YİBO'ların kurulmasında devletin iskân politikalarının birbiriyle bağlantılı iki şekilde etkili olduğu söylenebilir. Birincisi İTC ile başlayan ve 1934'teki İskân Kanunu ile sistematik bir hale getirilen Kürtlerin Anadolu'nun iç ve batısına; muhacir Türklerle ve göçebe Türk aşiretlerinin ise Kürdistan'a yerleştirilmesidir. İkincisi ise YİBO'ların, çevrelerinde bir Türk kitlesi olmaksızın asimilasyonda etkili olamayacakları düşüncesidir. İlk durum, Kürdistan'daki bazı yerlerde devletin planladığının tersine işlemiş ve buralara yerleş(tiril)en Türkler Kürtleşmeye başlamıştır. YİBO'ların özellikle böyle yerlere kurularak tersine asimilasyon engellenmeye ve asimile olan Türkler 'öz'üne döndürülmeye çalışılmıştır. Diğer durum ise YİBO'da Türkçe öğrenen çocukların okul sonrasında evlerine (köylerine) dönmesiyle birlikte tekrar Kürtçe konuşmaya başlaması ve zamanla Türkçe'yi unutmasından kaynaklanmaktadır. Bunun farkında olan devlet seçkinleri ve idarecilerin YİBO kurulacak yerleri seçerken okul etrafında, burada öğrenilen dilin kullanılacağı bir kitlenin var olmasına dikkat ettiği söylenebilir.

Kürtlerin Anadolu'nun iç ve batısına, Türk nüfusun ise Kürdistan'da iskâna tabi tutulması politikalarının sonuçlarını değerlendiren birçok raporda/metinde özellikle de ilk duruma (Türklerin Kürtleşmesine) defaatle dikkat çekilmiştir. Bu metinlerde, Kürdistan'a yerleştirilen Türklerin Kürtleşmesinin önüne ancak buralara açılacak yatılı okullar ve Türklük merkezleriyle geçilebileceği sürekli vurgulanmıştır. Fakat daha önce de belirtildiği gibi devletin başta ekonomik nedenlerden kaynaklı buraya istediği tarzda okul açması ancak 1960'ların başında YİBO'larla mümkün olmuştur.

Kürdistan'a yerleştirilen Türklerin Kürtleşmelerine dikkat çekilen ve bu duruma yönelik çözüm önerileri sunulan ilk metin önceki bölümlerde de ele aldığımız 1925 tarihli Şark Islahat Planı'dır. Plan'a göre, "Aslında Türk olup Kürtlüğe benzemeye başlayan yerlerde ve Siirt, Mardin, Savur gibi ahalisi Arap olan yerlerde Türk Ocakları⁴⁰ ve [yatılı] okullar açılacaktır."⁴¹

1935'te kaleme aldığı raporda, İsmet İnönü de buna benzer noktalara değinmiştir. İnönü, ilk olarak, Van ve Bitlis gibi illere yerleştirilen nüfusun gittikçe zayıfladığına/dağıldığına dikkat çeker. Ona göre, daha önce buralarda iskân edilen Türk kitlesinin tutunabilmesi için daha çok Türk nüfusun buraya yerleştirilmesi gerekmektedir. Nihayetinde Türk şehirleri haline getirilecek bu yerler cumhuriyetin Şark'taki dayanak noktaları olacaktır.⁴² Bununla birlikte Kürdistan'da tutunabilecek güçte olan Türk kitlesi, Kürtlerin asimilasyonunu da mümkün kılacaktır. Aksi durumda "bırakılırsa [Bitlis'in] az zamanda [Türklerin Kürtleşmesiyle] bir Kürt köyü haline gelmesi ve bu suretle Mutki, Hizan, Şirvan, Garzan mıntıkasının Türkçe işitecekleri bir yer olmaksızın kütle olmaları muhtemeldir."⁴³ Bitlis'teki Türklerin varlığı o kadar önemlidir ki İnönü şöyle devam eder: "Bitlis olmasaydı bizim onu icat etmemiz gerekecekti... [çünkü] Bitlis halkı etrafındaki

⁴⁰ Kürdistan'a Türk Ocaklarının açılması gerektiğini 27.4.1925'te Ankara Türk Ocağı Merkezinde yaptığı konuşmayla Mustafa Kemal de dile getirmiştir. "Bu gibi sosyal Ocaklar hep Batı memleketlerinde toplanmıştır. Şimdi Doğu, bu boşluğun cezasını çekmektedir. Türk Cumhuriyeti'nin inkılabı, Ocakları da yansıtmaktadır. Doğu'daki harekât [Şeyh Said İsyanı'nın bastırılması] çok mutlu bir sonuçla bitmiştir. Şu seferki uğraşma bir ülkü savaşı olarak tanınacaktır. Türk tarihinde, askerlerimizi ilk defa ülküleri uğrunda asil bir gayeyle savaşmalarını gerektirecektir." Bkz. Füsün Üstel, *Türk Ocakları (1912- 1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 166.

⁴¹ Raporun tamamı için bkz. Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1993, s. 467-480.

⁴² Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, 6. baskı, İstanbul, 2012, s. 34.

⁴³ A.g.k. s. 31.

Kürt mıntıkayı hulul etmeye⁴⁴ alışkındır. Onların bu hassası Türk kültürü için bulunmaz bir yardımcıdır.”⁴⁵

Benzer bir yaklaşım 1944'te CHP'nin 9. Bürosu tarafından hazırlanan Azınlık Raporu'nda da görülmektedir. Raporda 'Doğu'da ilkin sadece Kürtlerden oluşan yerlere değil, daha çok nüfusun karışık olduğu bölgelere okul açmak gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü okulu olmayan yerlerdeki Türkler Kürtleşmektedir, oysa okul ve Türk nüfusunun da olduğu yerler Türkleşmektedir. Yani okul açılmasında öncelik nüfusun karma olduğu yerlere verilmelidir. Nitekim Kürdistan'da açılan ilk YİBO'ların yukarıda değinilen kaygı ve beklentiler neticesinde nüfusun karma olduğu yerlere açıldığı görülmektedir. 1962 sonrasında Kürdistan'da ilk YİBO'ların kurulduğu İskele (Van), Erciş, Ahlat ve Tatvan, İsmet İnönü'nün 1935'te yazdığı raporda Türk yerleştirilen ve Türkleşmeye başlayan şehirler olarak geçmektedir. ⁴⁶ Aynı yerler 1936 tarihli Abidin Özmen raporunda da benzer bir şekilde tarif edilmektedir.⁴⁷

Özetle, nüfusun karma olduğu yerlere YİBO'lar açılarak, yukarıda da belirtildiği gibi devletin iskân politikaları neticesinde Kürdistan'a yerleştirilen Türk nüfusun tersine asimilasyonla Kürtleşmesi engellenmeye çalışılmıştır. Buradaki Türk kitlesinin korunup güçlendirilmesiyle, bu durum, aynı zamanda YİBO'lar aracılığıyla Kürtlerin asimilasyonunu da kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı bir faktör haline getirilmiştir.

Kaynakça

- Akar, Rıdvan; Dündar, Can, *Ecevit ve Gizli Arşivi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008.
- Akpınar, Alişan, *Osmanlı Devletinde Aşiret Mektebi*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.
- Arslan, Serhat, *1913-1960 Yılları Arası Göç ve İskân Politikaları Bağlamında Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının İncelenmesi*, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.
- Avar, Sıdıka, *Dağ Çiçeklerim*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 2004.
- Aydın, Delal, ““Dağ Çiçekleri”ni Vatandaş Yapmak!”, *Toplum ve Kuram*, Sayı 2, Toplum ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2009, 257-261.
- Başarı, Şükran İ, ““Yatılılık: Okul Ev Olunca” Yatılılığın Tanımı ve Tarihçesi”, *Yatılılık: Okul Ev Olunca*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009, 21-61.
- Bayrak, Mehmet, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1993.
- Beşikçi, İsmail, *Kürtlerin Mecburi İskânı*, Yurt-Kitap Yayın, Ankara, 1991.
- Bulut, Faik, *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Duman, Yahya, “Türkiye'deki Kuzey Kafkasyalılar”, *Kafkasya Yazıları*, Sayı 2, 1997.
- Jakoby, Tim, *Sosyal İktidar ve Türk Devleti*, Çev. Devrim Evcı, Birleşik Kitapevi, Ankara, 2010.
- Mazıcı, Nurşen, *Celal Bayar: Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- Mithchel, Timoty, *Mısırın Sömürgeleştirilmesi*, Çev. Zeynep Altok, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Öztürk, Saygı, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, 6. baskı, İstanbul, 2012.
- Üstel, Fusun, *Türk Ocakları (1912- 1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Varlık, M. Bülent, *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010.
- Yayman, Hüseyin, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, SETA Yayınları, Ankara, 2011.

Resmi Kaynaklar

- Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
TBMM Zabıt Cerideleri.
TC Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları.

⁴⁴ İnönü'nün “hulul” kelimesini kullanması oldukça ilginçtir. Çünkü “hulul etmek” ya da tek başına “hulul” kavramı “geçmek, gelip çatmak” anlamlarına geldiği gibi “ruhun bedene girmesi” de demektir. Bu bağlamda İnönü'nün Bitlis'teki Türk kitlesine ve bunların Kürt mıntikasına geçmesine neden bu kadar önem verdiği daha anlaşılır olmaktadır. Çünkü buradaki Türkler, Kürt mıntikasına geçerken aynı zamanda oraya Türklüğün ruhunu da taşımaktadır.

⁴⁵ A.g.k. s. 31.

⁴⁶ A.g.k. s. 32- 35.

⁴⁷ A.g.k. s. 115.